

Informacja o krajowej i międzynarodowej współpracy kryminologów

Paulina Wiktorska

Sprawozdanie z konferencji „Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce”¹

27 czerwca 2013 Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w Pałacu Staszica w Warszawie zorganizował konferencję pt.: „Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce”. Temat konferencji korespondował z tytułem książki, którą pracownicy Zakładu przygotowali w ramach pracy nad grantem badawczym pt. „Przestępczość i jej kontrolowanie w rzeczywistości społecznej i politycznej”, finansowanym ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Konferencja składała się z dwóch części. W ramach pierwszej z nich zaprezentowane zostały referaty promujące wybrane fragmenty książki, natomiast część druga była panelem dyskusyjnym wokół zagadnień związanych z tematyką poruszaną zarówno w książce, jak i podczas konferencji.

Pierwszy z referatów wygłosiła dr hab. prof. INP PAN Anna Kossowska. Dotyczył on powiązań pomiędzy szeroko ujmowaną zmianą społeczną a przestępczością. W referacie mowa była o zmianie społecznej wywołanej przez skutki takich wydarzeń jak wojny, rewolucje, procesy zmian ustrojowych przebiegających w sposób pokojowy, procesy industrializacji i urbanizacji względnie zmiany koniunktury gospodarczej, ale także masowe migracje, rewolucyjne zmiany technologiczne (z wszelkimi konsekwencjami), zmiany demograficzne, zmiany stylów życia, organizacji rynku pracy, sposobu pełnienia ról społecznych czy wreszcie umiędzynarodowienie problemów społecznych. Można do tego katalogu dodać także przemiany w sferze świadomości społecznej takie jak stosunek do nierówności społecznych (a generalnie do organizacji społeczeństwa), ryzyka, do „prawd” na temat przestępczości i jej kontroli czy różnorodności kulturowej. W referacie przedstawiono syntetycznie wybrane teorie kryminologiczne wyjaśniające zjawisko przestępczości w kontekście zmiany społecznej, podkreślając, że pojęciem często przywoływanym w opisach

¹ Sprawozdanie ukazało się w Przeglądzie Więziennictwa Polskiego nr 80, Warszawa 2013, s. 201 - 205

związków zmiany społecznej z przestępczością jest pojęcie „anomalii”, zwłaszcza w znaczeniu jakie przypisywał mu Emil Durkheim².

Anna Kossowska poruszyła w swoim wystąpieniu również problem lęku przed przestępczością, który jest istotnym czynnikiem niezależnie od tego, czy posiada racjonalne podstawy, czy też nie. Lęk ten może bowiem powodować zmiany w zachowaniach jednostek podejmujących różne działania na rzecz zminimalizowania zagrożenia ze strony przestępczości. Wpływa także na postawy społeczne, pogłębia stan braku zaufania do państwa, zwłaszcza w społeczeństwach znajdujących się w stanie szczególnej dezorganizacji, powoduje podatność na uleganie populistycznym i radykalnym hasłom. W społeczeństwach o wysokim poziomie lęku przed przestępczością wzrasta zgoda na poszerzenie zakresu formalnej kontroli społecznej oraz tendencja do zwiększania zakresu wykluczenia społecznego w jego różnych przejawach. Dlatego zdaniem referentki, w wielu krajach możemy dziś mówić o wyraźnym upolitycznieniu problemu zagrożenia przestępczością, o dochodzeniu do głosu „populistycznej punitowności”, przejawiającej się w zmianach polityki karnej na podstawie żądań opinii publicznej kierującej się potocznymi wyobrażeniami na temat przestępczości i jej uwarunkowań, często w celu osiągnięcia doraźnych celów politycznych.

Jako drugi, prezentację na temat „Bieda i wykluczenie społeczne a przestępczość” przedstawił dr Witold Klaus. Na początku wystąpienia referent przypomniał badania z lat 30. XX wieku prowadzone przez Leona Radzinowicza. Autor ten zauważył, że poziom przestępczości (ale, co warto podkreślić, nie całej, a jedynie niektórych czynów) rośnie nie wówczas, gdy społeczeństwa są generalnie ubogie, ale kiedy następuje nagłe i gwałtowne obniżenie się poziomu życia. Zwłaszcza w czasie kryzysu można zaobserwować wzrost wrogości osób wykluczonych przeciwko porządkowi społecznemu (oraz wymiarowi sprawiedliwości w szczególności) i jednocześnie zmianę postaw – zwiększenie akceptacji osób marginalizowanych dla popełnianych czynów zabronionych. W dalszej kolejności Autor prezentacji zwrócił uwagę na obserwowalne zjawisko petryfikacji ubóstwa i problemów społecznych, ghettoizację wykluczonych oraz problem braku wsparcia oferowanego im ze strony instytucji pomocy społecznej, jak również systemu edukacji. W Jego ocenie powoduje to problem braku możliwości wyjścia z trudnej sytuacji i sprawia, że bieda jest stałym źródłem stygmatyzacji społecznej i izolacji. Referent zwrócił również uwagę na zagadnienie tak zwanych „dzieci ulicy”, czyli młodych osób, które znaczną ilość czasu spędzają poza domami, wśród rówieśników, z dala od rodziców i innych dorosłych, przejawiając jednocześnie zachowania anormalne dla osób w ich wieku, takie jak nadużywanie alkoholu czy środków odurzających. Podczas wystąpienia pojawił się również wątek wzajemnych powiązań bezrobocia i przestępczości, głównie w kontekście tego, że bezrobocie zwiększa poziom recydywy, a także poziom populacji więziennej, a bezrobocie rodziców przyczynia się do wzrostu prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa przez ich małoletnie dzieci. Na zakończenie prezentacji dr Witold Klaus omówił wiktymologiczny aspekt relacji pomiędzy biedą a przestępczością, stwierdzając, że paradoksalnie to osoby najuboższe są najbardziej narażone na stanie się ofiarami przestępstw – w tym także przestępstw przeciwko mieniu. Również bezdomność zwiększa ryzyko wiktymizacji między innymi takimi czynami jak rozbój i uszkodzenia ciała w wyniku pobicia.

² Szerzej na temat poglądów Durkheima np. Andrzej Siemaszko: *Granice tolerancji, o teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, s. 206-215.

Jako trzecia głos zabrała dr Paulina Wiktorska. Wystąpienie zatytułowane: „Jak należy traktować przestępcę? Podstawowe paradygmaty kryminologii”, stanowiło syntetyczny opis wybranych teorii i szkół kryminologicznych tłumaczących etiologię przestępczości i proponujących różnorodne sposoby reagowania na nią. Przedstawiono wybrane koncepcje kary kryminalnej i potrzeby traktowania sprawców przestępstw w określony sposób, podkreślając, że system karania powinien być traktowany wieloaspektowo i holistycznie, ponieważ jest on bezwzględnie jednym z ważniejszych aspektów społecznej struktury. Koncepcja kary kryminalnej może być rozumiana jako konsekwencja społecznej solidarności, powiązanych różnorodnymi współzależnościami jednostek, dążących do wzajemnego zagwarantowania sobie bezpieczeństwa i porządku. Kara jest jednocześnie narzędziem władzy i panowania, pewną techniką sprawowania kontroli i nadzoru nad przestrzeganiem aprobowanych powszechnie norm i zasad. Pozostaje ona również zakorzeniona głęboko w kulturze i obyczajach, zyskując często dodatkowy mistyczny i religijny wymiar. Jest swoistym wyrazem społecznej wrażliwości, punitowności i tolerancji, jest wreszcie pewną formą, niejako przymusowej, socjalnej pomocy oferowanej jednostce wyłamującej się z uporządkowanych ram społecznych zachowań³. Autorka referatu podkreśliła, że można być w większym lub mniejszym stopniu entuzjastą założeń poszczególnych koncepcji, ale bez wątplenia trzeba docenić ich wkład w rozwój kryminologii jako nauki oraz znaczenie, jakie mają dla współcześnie proponowanych metod traktowania jednostek naruszających normy prawne. Rozważania miały na celu zachęcenie do refleksji nad pytaniem o miejsce współczesnej polskiej polityki kryminalnej - pomiędzy punitownością a zapobieganiem, między retributywizmem a sprawiedliwością naprawczą.

W drugiej części konferencji zaproszono do udziału w panelu dyskusyjnym dr hab. prof. UW Beatę Gruszczyńską, prof. dr hab. Krzysztofa Krajewskiego i prof. dr hab. Kazimierza Frieske. Dyskusję poprowadziła dr hab. prof. INP PAN Irena Rzeplińska. Zaproszeni goście wygłosili kilkuminutowe komentarze dotyczące wybranych kontekstów współczesnej przestępczości, po czym do dyskusji włączyli się pozostali uczestnicy konferencji. Głos zabrali między innymi: prof. dr hab. Barbara Kunicka-Michalska, prof. dr hab. Stefan Lelental, prof. dr hab. Piotr Stępiak, prof. dr hab. Zbigniew Lasocik. Udział w dyskusji wzięli również przedstawiciele prokuratury i organizacji pozarządowych. Poruszano wiele niezwykle interesujących i jednocześnie kontrowersyjnych wątków, między innymi problem bardzo wysokiego wskaźnika prizonizacji w Polsce pomimo wciąż utrzymującej się spadkowej tendencji przestępczości, problem niespójności polityki orzeczniczej sądów, jakości materii legislacyjnej czy społecznych potrzeb i oczekiwań w aspekcie reakcji na przestępczość. Dyskusja była wielowątkowa i zakończyła się postawieniem kilku wniosków oraz sformułowaniem pytań dotyczących przyszłości i wyzwań stojących przed polską polityką kryminalną oraz polską kryminologią.

Warto bowiem zauważyć, że „niewiele jest zjawisk społecznych, które tak opornie poddają się badaniu naukowemu jak przestępstwo i kara. Nasza wiedza o nich (...) nadal bliska jest najdawniejszej ludzkiej refleksji, że przestępstwo to wynik ułomnej natury i złej woli człowieka, a kara jest odpłatą za wyrządzone zło. Ta nieskomplikowana filozofia przestępstwa i kary charakteryzuje się dużą trwałością w historii myśli społecznej”⁴. Referaty wygłoszone podczas konferencji oraz bogata, wielowątkowa dyskusja dają świadectwo, że

³ D. Garland: *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*, Oxford 1990.

⁴ L. Falandysz: *W kręgu kryminologii radykalnej*, Warszawa 1986, s. 5.

istnieje konieczność, aby do refleksji tej jednak ciągle powracać i aby w zależności od potrzeb zmieniających się społeczeństw ją modernizować. Od tego problemu uciec się nie da, ponieważ przestępczość towarzyszy życiu społecznemu od jego zarania – występuje w każdym społeczeństwie i na każdym etapie jego rozwoju, niezależnie od jego struktury, ustroju czy okresu historycznego. Choć przestępczość jest obecna zawsze, to jednak zakres tego pojęcia ulegał licznym zmianom, w związku z czym zmiany wymaga zarówno sposób zapobiegania przestępczości, jak i reagowania na nią.

Konferencja zorganizowana została w celu zaproszenia do dyskusji i polemiki nad książką autorstwa pracowników Zakładu Kryminologii INP PAN. Opracowana monografia pt. „Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce” (Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2013) stara się wypełnić lukę w polskim piśmiennictwie, dokonując z różnych punktów widzenia analizy współczesnej przestępczości oraz jej przyczyn, a także reakcji na nią. Dlatego też skupiając się na problematyce przestępczości w Polsce, uwzględniono szerokie tło porównawcze (koncepty teoretyczne, badania prowadzone za granicą). Autorzy wyrazili nadzieję, że przyjęta koncepcja opracowania pozwoliła na uzyskanie szerokiego spojrzenia na zagadnienia przestępczości jako zjawiska społecznego i że stanie się ona bodźcem do intelektualnej debaty na temat różnorodnych kontekstów przestępczości w początkach XXI wieku.